

“Suç ve Ceza” ile “Takva”da çevre, suç ve suçluluk

 Ertuğrul BOSTANCI¹

Araştırma Makalesi

Gönderi Tarihi:30.10.2020

Kabul Tarihi:17.12.2020

DOI: <https://doi.org/10.51177/kayusosder.818764>

Online Yayın Tarihi:31.12.2020

Özet

Rus yazar Dostoyevski'nin 1866 yılında yazdığı “Suç ve Ceza” romanında insanı suç işlemeye sevk eden faktörler arasında çevrenin önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir. Aynı şekilde Özer Kızıltan'ın 2006 yılında vizyona giren “Takva” filminde kendi halinde mütebedeyin bir insanın çevresel faktörler sebebiyle yaşadığı değişim anlatılmaktadır. Her iki eserde maneviyatı kuvvetli iki baş kahramanın esas itibarıyla para ve yoksulluk sebebiyle suç işlemeleri, suçluluk duygusunun kendilerinde yarattığı manevi sıkıntılar dikkat çekmektedir. Bu çalışmada çevresel faktörlerin suç ve suçluluk duygusu üzerindeki etkileri karşılaştırmalı edebiyat incelemesi yöntemiyle ele alınacaktır. Kahramanların yaşadıkları toplumu oluşturan fiziki dış çevre ile kahramanların ilişki içerisinde olduğu kişilerden oluşan çevre bir bütün olarak ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Suç ve Ceza, Takva, Çevresel Faktörler, Para, Suç ve Suçluluk

Environment, crime and guilt in “Crime and Punishment” and “Takva: A man's fear of god”

Abstract

In the novel “Crime and Punishment” written by Russian writer Dostoyevsky in 1866, it is observed that the environment has a prominent place among the factors that prompt people to commit crimes. Likewise, Özer Kızıltan's film “Takva” (Takva: A Man's Fear of God) released in 2006, tells the story of a simple pious man's transformation due to environmental factors. In both of these works, two highly spiritual protagonists' involvements in crime mainly due to money and poverty, and the emotional distress caused by the feelings of guilt draw attention. In this study, the effects of environmental factors on guilt and sense of guilt will be discussed with the method of comparative literature review. The physical external environment that constitutes the society in which the heroes live and the environment that the heroes are in contact with will be handled and analyzed as a whole.

Keywords: Crime and Punishment, Takva (Takva: A Man's Fear of God), environmental factors, money, crime and feeling of guilt

¹ Öğretim Görevlisi, Ankara Üniversitesi, DTCF, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, arturhoca@gmail.com

Giriş

Rus ve dünya edebiyatının kuşkusuz en büyük yazarlarından biri olan Dostoyevski (1821-1881) Rus İmparatorluğunun en zor döneminde yaşamış ve yazarlığını icra etmiştir. Dostoyevski *Suç ve Ceza* romanını 1865 yılında yazmaya başlar, 1866 yılında tamamlar. Rahimov suç ve suçluluğun farklı kavramlar olduğundan bahisle işlenmiş her suçun insanın düşünülmüş bir faaliyetinin sonucu olduğunu, genelde hiçbir suçun siyasi, hukuki, sosyal, manevi ve ahlâkî hayatın diğer olaylarıyla ilişkisi olmadan ortaya çıkamayacağını veya yok olamayacağını, suçluluğun ise çok yönlü ve her şeyden önce içsel özelliklere ve gelişme özelliklerine sahip sosyal ve hukuki bir olay olduğunu belirtmektedir (Rahimov, 2014, ss. 40-42). Kızmaz, *Bütünleşik Suç Kuramları* isimli çalışmasında suç olgusunun analizinde sosyo-ekonomik şartların yanı sıra bireysel özelliklerin (kişilik bozuklukları, düşük zekaya sahip olma, sinirlilik vb), yerleşim yerinin nitelikleri (uyuşturucu, fuhuş, ahlaki kayıtsızlık v.b gibi sapkın davranışların yoğun olarak gerçekleştiği çöküntü veya kriminojen alanların olup olmaması), kültür ve dinsel yapı, toplumdaki enformel ve formel denetim unsurlarının etkinliği gibi çok sayıda değişkenin suçta etkili olduğunu ifade etmektedir (Kızmaz, 2016). Büyük maddi sıkıntılar çeken üniversite öğrencisi Raskolnikov, kafasında geliştirdiği teoriye göre topluma hiçbir faydası olmayan tefeci yaşlı kadını öldürerek hem kendini hem de yoksulluğu sebebiyle kendisini sevmeyen biriyle evlenme hazırlığı içindeki kız kardeşini kurtaracaktır. Bu eyleminde kendini suçlu görmediği gibi haklı bile saymaktadır. Dini, sosyolojik, ekonomik, psikolojik faktörler insanı suç işlemeye sevk edebilecek önemli unsurlardır. Dostoyevski bu sosyolojik, psikolojik ve senfonik romanında yüce bir amaç uğruna da olsa tasarlanarak işlenen bir cinayetten duyulan pişmanlığı, bir ceza hukukçusunun sadece maddi delil toplamakla yetinmesinin doğru olmadığını, aynı zamanda suçlunun psikolojisiyle de ilgilenilmesi gerektiğini, kişinin aklıyla bulaştığı suçtan yine aklıyla çıkabileceğini göstermek istemiştir.

Hukuk fakültesi mezunu Özer Kızıltan (1963-2020), Lütfü Akad, Duygu Sağıroğlu gibi sinemacılaran dersler almış ve ilk yönetmenlik denemesi olan *Takva* ile sinema dünyasına adımını atmıştır. *Takva*: “Allah’tan korkmak, dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp, buyurduklarını yerine getirmek” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2011, s. 2254) anlamına gelmektedir. *Takva* filmi, 43. Antalya Altın Portakal Film Festivali’nde En İyi Senaryo ve En İyi Yardımcı Erkek Oyuncu dalları dahil olmak üzere toplam dokuz ödül almıştır, Toronto Film Festivali’nde ise Kültürel Yenilik Ödülü’nün sahibidir. Sözen, Mihail Bahtin (1895-1975)’in geliştirdiği Yunanca ‘kronos’ (zaman) ve ‘topos’ (yer) sözcüklerinin birleşiminden oluşan ve zaman-mekân anlamına gelen, roman ve sinemada yaygın olarak kullanılan kronotop kavramından bahisle sinemada yer, mekân, zaman kavramının anlatının atmosferini yaratmada çok baskın ve gerekli olduğunu ifade etmektedir (Sözen, 2008). Ona göre yönetmenler daha filmin en başından itibaren seyircileri filmin gerçekliğine sokabilmek için öykünün geçtiği mekân ve zamana dair bilgiler vererek onları bu ambiyansın içine almaya çalışırlar. *Takva*’da Muharrem’in yaşadığı mekânlar, evi, iş yeri, dergâh, eski İstanbul mimarisi gözetilerek sunulmuştur. Filmin senaristi Önder Çakar, kendisiyle yapılan bir söyleşide mekânın, çağdaş sinemanın en temel ayaklarından birini oluşturduğunu, yönetmenin anlatmak istediği duyguyla paralel gelişen mekân ve dekorasyon kullanımının çok önemli olduğunu ifade etmiş ve *Takva* filminde mekân kullanımının çok başarılı olduğunu vurgulamıştır (Çakar, 2006). Filmde Muharrem karakterini canlandıran Erkan Can olağanüstü bir oyunculuk performansı sergilemektedir. Şeyh karakterini canlandıran Meray Ülgen ve Rauf karakterini canlandıran Güven Kıraç’ın oyunculukları da takdire şayandır. Görüntü yönetimi, müziğin gelişen sahnelere göre doğru kullanımı, bunalım ve delirme sahnelerinde yaşanan kopukluklar, kırmızı ve sarı rengin ustaca kullanımı gibi konular, filmi teknik açıdan da değerli kılmaktadır.

1. “Suç ve Ceza” ile “Takva”da çevre

Çevre: “Kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam; Bir kimse ile ilişkisi bulunanlar, muhit; hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2011, s. 527). Necla Aytür realist romancıların 19. yüzyılda gelişen bilimsel anlayışın da desteğiyle çevreye farklı bir gözle baktıklarını, romanda anlatılan olayların geçtiği ‘fiziki çevre’ye büyük önem verdiklerini belirtir. Ona göre realistlerin fiziki çevreye önem verişlerinin temelinde yatan gerçek, fiziki çevreyi hakkıyla yansıtmaktan çok, bireysel ve toplumsal serüveni, çevreye bağlı olarak ve çevrenin etkisiyle değişen bireyi anlatmaktır. Çünkü onlar insanın ancak fiziki çevreyle birlikte tanımlanabileceğine inanıyorlardı (Aktaran Mehmet Tekin, 2018, s. 143). *Suç ve Ceza* romanında ve *Takva* filminde de çevreye bağlı olarak ve çevrenin etkisiyle değişen birey anlatılmaktadır.

Suç ve Ceza romanı, Raskolnikov'un "Temmuz başlarında çok sıcak bir gün, akşama doğru S... Sokağı'ndaki bir pansiyonda kiraladığı küçük odasından" ev sahibiyle karşılaşmaktan korkarak dışarı çıkmasıyla başlar. Kahramanımızın yaşadığı oda "beş katlı bir evin çatı katındadır ve odadan çok bir dolabı andırmaktadır" (Suç ve Ceza, s. 1). "Ezici bir yoksulluk" içindeki Raskolnikov kira borcunu ödeyememenin verdiği rahatsızlıktan kaçarak kurtulur.

Takva, Kuran'daki: "De ki: değişmeyen gerçek geldi, sahte ve tutarsız olan yıkılıp gitti. Zaten sahte ve tutarsız olan er ya da geç yıkılıp gitmek zorundadır..." (İsra suresi 81) ayetini epigraf olarak alır. Film sabah ezanının okunmasıyla birlikte saat bile kurmadan kalkan Muharrem'in abdestini alıp huşu içinde namazını kılmasıyla başlar. Muharrem, İstanbul'un yoksul bir semtinde baba yadigarı bir evde anlarıyla mutlu ve mesut bir hayat sürmektedir.

Suç ve Ceza'da olay yeri 1860'lı yılların Rusya'sının başkenti Saint-Petersburg'dur. Petersburg, 1703 yılında Çar 1. Petro tarafından kurulmuş, Neva nehri ve 42 ada üzerinde konumlanmış, 55 kanal ve 500'e yakın köprüsüyle Venedik görünümünde bir şehirdir. Kuzey kutbuna yakın bir yerde bulunmaktadır. Başkent olduğu için hem bürokrasinin merkezidir hem de cazibe merkezidir, inşaat faaliyetleri yoğun olarak devam etmektedir.

Boğucu bir hava, sıcak, yapı iskeleleri, tuğlalar, kireç tozları, itişip kakışan kalabalık... o özel, pis yaz kokusu... Hele kentin bu bölgesinde sayıları oldukça kabarık olan meyhanelerden yayılan dayanılmaz içki kokusu, henüz iş zamanı olmasına karşın, adım başında rastlanan sarhoşlar, tablonun iğrenç ve iç karartıcı rengini tamamlıyor gibiydi (Suç ve Ceza, s. 2)

Hukuk fakültesi üçüncü sınıf öğrencisi Raskolnikov bir süredir parasızlık yüzünden okula da gitmemektedir. Kirasını ödeyemediği ve ev sahibi tarafından kendisine yemek verilmediği için iki gündür açtır. Kafasında geliştirmekte olduğu bir düşünce yüzünden yaklaşık bir aydır kılık kıyafetine özen göstermez.

Öylesine kötü giyimliydi ki, alışık biri bile bu derece yırtık pırtık şeylerle güpegündüz sokakta dolaşmaya utanırdı. Ancak burası insanın kılık kıyafetiyle hiç kimseyi şaşırtmayacağı bir semtti. Samanpazarı'nın yakınlığı, şu bilinen evlerin çokluğu, hele Petersburg'un bu merkezi semtinin cadde ve sokaklarını dolduran işçi, esnaf, sanatkâr takımı, buranın genel görüntüsünü öyle tiplerle renklendirirdi ki yabancı birinin görülmesi kimsede şaşkınlık uyandırmaz, kimsece yadırganmazdı. (Suç ve Ceza, s. 3)

Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'yı yazmadan önce sahibi olduğu "Vremya" dergisi kapatılır, "Epoha" adıyla yeni bir dergi kurar, bir yıl sonra o da batır, üstüne bu dergilerin işlerini takip eden ağabeyi Mihail ölür, aynı yıl karısı da ölür. Dostoyevski, ağabeyinin borçlarını üstlenir. Hapse girmemek için Avrupa'ya kaçır. Haziran 1865'te malları açık artırmayla satılır. Bu sırada ikinci evliliğini yapar. Kaldığı odanın parasını ödeyemeyecek kadar yokluğa düşer. Böyle bir durumda Wiesbaden'de *Suç ve Ceza*'yı yazmaya başlar. Dostoyevski 10 Ağustos 1865 tarihinde Wissbaden'den A.P. Suslova'ya yazdığı mektupta: "Bana artık yemek, çay, kahve verilmeyeceğini sabah erkenden bildirdiler. Gidip sordum. Şişman bir Alman olan otel sahibi yemeği "hak etmediğimi", yalnızca çay verileceğini söyledi. Dünden beri yemek yemedim ve sadece çayla besleniyorum... Çay da berbat mı berbat, semaversiz getiriyorlar. Elbiselerimi ve ayakkabılarımı temizlemiyorlar, çağırdığımda gelmiyorlar... Bir Alman için parasızlıktan ve borcunu zamanında ödememekten daha büyük bir suç yoktur." (Batyuto vd.,1985, s. 129) demektedir. Bu söylem de "...İki hafta vardı ki ev sahibi kadın ona yemek vermeyi kesmişti..." (Suç ve Ceza, s. 33) ifadeleriyle karşılaştırılınca eserin otobiyografik özellikler taşıdığı söylenebilir.

Muharrem, İstanbul'un Sur İçi bölgesinde, fakir insanların yaşadığı Fatih semtinde ahşap bir evde oturmaktadır. Evinde ihtiyacını karşılayacak eşyalar mevcuttur. Kıyafetleri eski, fakat temizdir. Orta yaşın üstünde olmasına rağmen evlenmemiştir. Kendini dine adamıştır. Düzenli aralıklarla "Ahmet İsmail Efendi Kültür-Araştırma Vakfı" külliyesinde yapılan zikir toplantılarına gider. Evde, işyerinde, sokakta, kısacası her yerde maneviyatla bağını koparmamaya çalışır. Çuval ticareti yapan Ali Bey'in yıkık dökük bir handaki işyerinde gazete okumakta, patronun gelişiyi birlikte saygılı bir edayla onu karşılamakta ve kahvesini söyleyip dükkânın bir köşesinde elinde tespih ibadetine devam etmektedir. Tespihle yaptığı zikrin hesabını kibrit çöpleriyle tutmakta, gelen çay ve kahvelerin hesabını da kapı girişindeki panoya astığı küçük kâğıda işlemektedir. Muharrem'in bildiği hesap budur.

Raskolnikov gerçekleştirmeyi tasarladığı eylem için keşif çalışması yapar. Tefeci kadın Alyona İvanovna'nın yaşadığı eve gider: “Küçük küçük dairelere bölünmüş olan bu evde terziler, çilingirler, aşçı kadınlar gibi her türden esnaf, çeşit çeşit Almanlar, başına buyruk yaşayan sokak kızları, küçük memurlar ve benzerleri oturmaktadır, dar ve karanlık merdivenleri vardır.” (Suç ve Ceza, s. 5). Tefecinin dairesi ise kendi olumsuz kişiliğine rağmen tertemizdir, duvarları sarı kâğıtla kaplıdır, mobilyalar ve döşemeler ovulmuştur. Çiftçi'ye göre sarı renk “bir meydan okuma rengidir. Özellikle zihinsel meydan okumayı sever.” (Çiftçi, 2018). Tefeci kadının davranışlarında bu kadar net ve kararlı oluşu bu açıdan da düşünülebilir. Aynı rengin Raskolnikov açısından ise “nevrotik ve duygusal davranışların rengi” veya “açık düşünme ve hızlı karar vermede, ani fikirler bulmada yardımcı” olduğu değerlendirilebilir.

Marmeladov'un kızı Sonya, sarhoş ve sorumsuz babası ile çaresizlik ve yokluktan dolayı üç çocuğuyla ortada kalmış veremli üvey annesi Katerina İvanovna'ya bakabilmek için -biraz da üvey annesinin zoruyla- fahişeliğe başlamıştır. Bu yüzden de oturdukları evde istenmediği için başka bir eve çıkmak zorunda kalmıştır. Bu, iki odalı bir evin tahta perdelerle ayrılmış bir odasıdır. Marmeladov meyhanede Raskolnikov'a bu odayı şöyle anlatmaktadır: “Kendisi (Sonya) Terzi Kapernaumov'un evinde bir oda kiraladı, orada kalıyor. Kapernaumov topal ve kekemedir. Kalabalık bir ailesi vardır ve aile üyelerinin tümü kekemedir. Karısı bile kekemedir. Ve bunlar, tüm aile bir tek odada kalırlar.” (Suç ve Ceza, s. 22). Burada Dostoyevski'nin bir hata yaptığı, ya da Marmeladov'un sarhoşken böyle bir yanılığa düştüğü düşünülmektedir. Zira Dördüncü bölümün IV alt bölümünde Raskolnikov Sonya'yı ziyarete gittiğinde aralarında geçen diyalogta: Sonya, “ailenin yedi çocuğu olduğundan, yalnızca en büyüklerinin kekeme olduğundan, ötekilerin kekeme olmadığından” bahseder (Suç ve Ceza, s. 395). Yoksulluğun, üstelik başkentteki yoksulluğun görmezden gelinemeyecek boyutta olduğu bir ortam anlatılmaktadır.

Marmeladov'un yaşadığı ev de bir dairenin bölünmüş odasıdır: “Zaten tüm odada hepsi hepsi iki sandalye, muşamba kaplı çok eski bir divan ve bunun önünde de boyasız, örtüsüz bir mutfak masası vardı.” (Suç ve Ceza, s. 29). Ne tesadüf ki bina sahibi zengin bir Alman olan Kazıyol'dur, daire sahibi Amalya Lippevehzel de dedesi Alman olan dul bir kadındır. Randevuevi sahibi Luiza İvanovna da bir Almandır. Svidrigaylov'un evinde pansiyoner olarak kaldığı ve adı kirli işlere karışmış Madam Ressler de Almandır. Kapitalizmle daha önceden tanışmış bu insanlar Rusya'nın başkentinde mülkler edinip kira geliri elde ederken, randevuevleri işletip ülke gençliğinin bedenlerini satarken, toplumun öz evlatları akıllara bile durgunluk verecek bir yoksulluk ve sefalet içinde yaşamaktadırlar.

Raskolnikov'un odası içler acısı bir hâldedir:

Altı adım uzunluğunda bir kafesi andırıyordu odası. Sararmış, toz içindeki duvar kâğıtları tümünden kabarmıştı ve durum odaya pek acıklı bir görünüş veriyordu. Tavanı öylesine alçaktı ki, biraz uzun boylu bir adam burada ayakta durmaktan korkardı; insana sürekli olarak kafasını çarpacağı hissi veriyordu. Eşyalar da odanın kendisine uygundu: Doğru dürüst onarılmamış üç eski sandalye; köşede, üzerinde birkaç kitap ve defter bulunan boyalı bir masa... Ve son olarak uzunlamasına hemen hemen bütün duvarı, genişlemesine ise odanın neredeyse yarısını kaplayan, bir zamanlar basma kaplı olduğu anlaşılan ve Raskolnikov'a yatak ödevi gören hantal, yırtık pırtık bir divan... (Suç ve Ceza, s. 33)

Bahtin'e göre Dostoyevski'nin yapıtlarında eylem öncelikle *yukarı, aşağı, merdiven, eşik, lobi, merdiven sahanlığı* gibi krizin, köklü değişimin ve beklenmedik yazgı dönüşümünün gerçekleştiği, kararların verildiği, yasak çizginin ötesine geçildiği, kişinin yenilediği veya öldüğü “noktalar”da geçer:

Dostoyevski skandal ve alaşağı ediş sahneleri dışında, bir evin veya odaların iç mekânlarını, sınırlardan, yani eşikten uzak mekanları, kamuya açık meydanın yerini alan iç mekânları (oturma odası veya salon) neredeyse hiç kullanmaz. Dostoyevski, içinde rahat yaşanan, güzel döşenmiş ve istikrarlı olan her türlü mekânın, eşikle ilintisiz her şeyin “üstünden atlar”: Çünkü tasvir ettiği hayat böyle mekanlarda geçmiyordür. Dostoyevski bir malikâne-ev-oda-apartman-aile yazarı değildir. Eşikle ilintisiz, içinde rahat yaşanan mekânlarda insanlar biyografik zamanda biyografik bir hayat sürerler: Doğar, çocukluk ve gençliklerini geçirir, evlenir, çocuk sahibi olur, ölürlür. Dostoyevski işte bu biyografik zamanın “üstünden atlar” Her şeyden önce, Raskolnikov esasen bir eşikte yaşıyordu: Küçük odası, bir “tabut”, doğrudan doğruya merdiven sahanlığına açılır; Raskolnikov dışarı çıktığında bile odasını asla kilitlemez (yani odası kapalı-

olmayan iç mekândır). Bu “tabut”ta biyografik bir hayatın sürdürülmesi mümkün değildir - burada, yalnızca krizler deneyimlenebilir, nihai kararlar verilebilir, ölünebilir veya yeniden doğulabilir. (Bahtin, 2002, s. 241)

Rauf’un, Muharrem’in yaşadığı eve gelip dergâha taşınmasını teklif etmesi üzerine Muharrem bayağı kaygılanır. Şimdiye kadar bu evin dışında hiçbir yerde kalmamıştır. Dünya değiştirmek onu korkutur. Yeni görevinde mahcup olmama kaygısı taşıyan Muharrem: “Uff, ne zor işlermiş bunlar, ben öylece yaşayıp gidiyordum işte.” der. Sonuçta eşyalar toplanır ve Rauf’un kılavuzluğunda dergâha gelinir. Burada kendisine ayrılan dar odaya yerleşen Muharrem: “Kim bilir burada kimler kimler kaldı. Ne müritler ne dervişler. Onların ruhları burada. Anacığımın babacığımın ruhları evde kaldı. Şimdi ben burada dervişlerin ruhlarıyla yaşayacağım.” dedikten sonra ellerini açıp duaya başlar: “Allah’ım beni utandırma, bana yardım et, beni koru.” (Takva).

Raskolnikov annesinin mektubunu alıp kız kardeşinin kendisi ve annesi için bir fedakârlıkta bulunacağını ve ahlaksız biriyle (Lujin) evleneceğini öğrenince gelişi güzel yürümeye başlar. Bu sırada şehrin varlıklı bölümüne gelmiştir. Buradaki tablo, yaşadığı çevreyle taban tabana zıttır:

Burada ne boğucu hava, ne pis kokular, ne de meyhaneler vardı... Arada bir yeşillikler içine gömülmüş bir daçanın önünde duruyor, çitler arasından uzakta, balkonlarda, teraslarda güzel giyimli kadınlarla, bahçede koşuşan çocukları seyrediyordu. Çiçekler özellikle ilgisini çekiyordu, her şeyden çok çiçeklere bakıyordu. Lüks arabalara, ata binmiş kadınlara, erkeklere rastlıyordu, bunları meraklı gözlerle izliyor, ama daha gözden yitmeden hepsini unutuveriyordu... (Suç ve Ceza, s. 65)

Raskolnikov’un kendisiyle hesaplaşıp kafasında geliştirdiği fikri uygulamaktan vazgeçtiği bir sırada evine Samanpazarı’ndan dolaşarak gitmesi sırasındaki ortam şöyle aktarılmaktadır:

Samanpazarı’nın o pislik içindeki dayanılmaz kokulu avluları dolaylarında, en çok da meyhanelerin çevresinde, her türden esnaf, sanatkâr, tüccar, serseri dolaşıyordu. ... Buralarda hiç kimse onun o dökülen kılığına küçümseyerek bakmazdı, kimsenin dikkatini çekmeden, kimsenin ayıplamasından korkmadan dilediğin gibi dolaşabilirdin buralarda... (Suç ve Ceza, s. 75)

Marmeladov’un talihsiz bir kaza sonrası ağır yaralandığı ve tesadüfen oradan geçmekte olan Raskolnikov’un onu tanıması sayesinde evine götürülmesi sonrasında ailenin yoksulluğu şu satırlarla gözler önüne serilmektedir:

...Haftada iki kez, hatta bazen daha sık, Katerina İvanovna geceleri çamaşır yıkardı; çünkü artık o duruma düşmüşlerdi ki, değişecek yedek çamaşırıları hemen hiç yoktu; aile üyelerinin her birinin ancak birer kat çamaşırı vardı. Ve pislik, Katerina İvanovna’nın hiçbir zaman katlanmadığı bir şeydi. Evde pislik görmektense, geceleyin herkes uyurken çamaşır yıkamak, ıslak çamaşırıları odanın içine girdiği iplerde kurutmak ve sabaha herkese temiz çamaşır vermek gibi gücünü aşan yorgunluklara katlanmayı yeğlerdi... (Suç ve Ceza, s. 221)

Realistlerde mekân, olaylar için gerekli fon aracı olmanın ötesinde işlevsel bir özellik kazanır: bakılan yer, bakan kişinin konumunu (psiko/kültürel konumunu) yansıtan bir ayna olur (Tekin, 2018, s. 145). “Biliyor musun Sonya, alçak tavanlar, daracık odalar insanın aklını ve ruhunu öylesine boğar ki!..” (Suç ve Ceza, s. 521).

Svidrigaylov’un Petersburg için: “Burası bir yarı deliler kenti.”, “Petersburg kadar insan ruhu üzerine karanlık, şiddetli ve tuhaf etkiler yapan kente pek az rastlanır. Bir tek iklimin etkisini düşünün, yeter!” (Suç ve Ceza, s. 584) sözleri de iklimsel faktörlerin suça iten davranışlar üzerinde etkili olduğunu anlatmaktadır.

Gerek *Suç ve Ceza*’daki gerekse *Takva*’daki mekânlar çok renkli mekânlar olarak göze çarpmaz. Aynı Petersburg Puşkin’in veya Gogol’ün eserlerinde daha renkli tasvir edilirken *Suç ve Ceza*’da kahramanın psikolojik durumunu tamamlarcasına okuyucunun karşısına soğuk, renksiz ve sorunlu bir şehir çıkar. Muharrem’in tarikat tarafından görevlendirilmeden önceki sıradan hayatı, eski mahallesi, evi, işi ve dergâhtaki zikir ayinleri aktarılırken her şey normal seyrinde akıp gitmektedir. *Takva*’da Muharrem’in tarikatta görev almasıyla birlikte evini bırakıp dergâha taşınması, burada aldığı görev

gereği maddi konularla daha çok uğraşması, onu maneviyattan uzaklaştırmış, takvasını zedelemiştir. Muharrem’i cinnete götüren en önemli etkenlerin başında çevre gelmektedir. Yeni fikirler geliştiren ve kendini üstün bir varlık olarak görme yanlısına düşen Raskolnikov, bu fikirlere eğitim gördüğü üniversite çevresinde sahip olmuştur. Yaşanan ekonomik sıkıntılar, dar, pis mekânlarda geçen öğrencilik hayatı, bu fikirleri uygulamaya geçirmesinde onu haklı çıkarmaya yarayan başlıca etkenler olmuştur.

2. “Suç ve Ceza” ile “Takva”da suç ve suçluluk

Suç: “Törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış; yasalara aykırı davranış, cürüm” (TDK, 2011, s. 2166), Suçluluk: “Suçlu olma durumu, mücrimlik” (TDK, 2011, s. 2167); Suçluluk duygusu ise: “Kişinin ahlaki, dini kuralları çiğnediğini sezmesi sonucu bilinçli veya bilinçsiz olarak kapıldığı ve kendisiyle ilgili değer yargılarını sarsan duygu, suçluluk hissi.” (TDK, 2011, s. 2167) şeklinde ifade edilmektedir.

Takva’da “Ahmet İsmail Efendi Kültür-Araştırma Vakfı” külliyesinde Şeyh, en güvendiği yardımcısı Rauf’la konuşmaktadır. Muharrem, Şeyh’in dikkatini çekmiştir. Şeyh, vakfın mülklerinin kira gelirlerinin toplanması işini Rauf’tan alıp Muharrem’e vermek istemektedir. Rauf da bu arada ilmini artıracaktır. Şeyh, Muharrem’le ilgili kararını verir:

Muharrem zikri aksatmamıştır, takva sahibi, gönlü açık, imanı tamdır, lakin ilmi zayıftır, onun gönlü açık: Zihin açıklığı ile yapılan işlere şeytanı bulaştırırsın, dünya işlerini yapmak için zihin açıklığı değil, kalp açıklığı gereklidir. Sen ona yardımda kusur etme, senin aklın onun yapacaklarına yeter. O işini yaparken sen de ilmine iyice dal. Şimdi ona sıradanlığının sıra dışı olduğunu öğretmek lazım. Bu konuda da ona en yakın arkadaş, bana da en büyük yardımcı sensin. (Takva)

Ancak bu karar alınırken Muharrem ortada yoktur ve kendisinin de fikri alınmamıştır. Muharrem’in hayatını alt üst edecek süreç böylece başlatılmış olur. Kendisine “sıradanlığının sıra dışı oluşu” öğretilcektir. Bu konuşma sırasında Şeyh’in makamındaki yatay ve dikey düzlemlerdeki simetri dikkat çeker. Yanan iki şöminenin üstünde birbirine dönük iki “vav” harfi, dinin metaforu, ateş ise dünyeviliğin metaforudur. Şeyh’in ayrılırken Rauf’a: “Gel bakayım şüpheni alayım.” derken resimdeki “vav” harfleri gibi yüz yüze gelmeleri de ilginçtir. Vav harfi tasavvufta, anne karnındaki cenin, çocuğun anneye bağlılığı, sadakat, dürüstlük gibi kavramlara karşılık gelir.

Raskolnikov, uğradığı bir meyhanede Marmeladov soyadını taşıyan “ellisini geçmiş, içki içmekten şiş yüzü sararmış, hatta yeşilimsi bir renk almış, bakışlarında bir heyecan, hatta zekâ kıvılcımları olan, ama aynı zamanda deliliğe benzeyen bir şeylerin de yanıp söndüğü” (Suç ve Ceza, s. 12) biriyle tanışır. Marmeladov, düzgün konuşmasıyla Raskolnikov’a kendisi, eşi, kızı ve eşinin çocukları, yaşantıları hakkında bir nutuk çeker. Bu monologta: “Sefillik yüz karasıdır, yoksullukta yaradılıştan gelen soylu duygularınızı koruyabilirsiniz, sefillikte ise asla!” sözleri yoksulluğun insan doğasında yarattığı tahribatı açıklar mahiyettedir. Ailesine ait parayı gizlice alıp içkiye yatırdığı için beş gündür eve gitmekten korkan bu adam, öz kızının (Sonya) bile vesikalı olduğunu, kendisinin ondan para aldığını itiraf eder. Dostoyevski’nin başlangıçta *Sarhoşlar* ismiyle yazmayı düşündüğü ve baş kahramanının Marmeladov olduğu *Suç ve Ceza*, yazar tarafından üç kez ciddi değişikliğe tabi tutulmuştur (Grossman vd., 1957, s. 578).

Takva’da zikir sahnesindeki saflar toplumsal sınıflarla karşılaştırılabilir. Zira kafalardaki takkeler farklılık göstermektedir. Zikir aslında çevre-toplum değerlerinin metaforudur, bir varolma biçimidir. Farklı toplumlarda benzer şekilleri görülebilir, hareketler vecd içinde sorgulamadan yapılır. Bardak öpülür, el öpülür, ama neden öpülüyor diye kimse sorgulamaz. Şeyh’in destur vermesiyle Rauf, filmdeki ilk zikir sahnesini başlatır. Muharrem’in kafasında beyaz dantel örgü bir takke bulunmaktadır. Zikir sırasında bir mahfilin gerisinde kırmızı renkli başörtüsü takmış bir kadın kafası görünür. Bu, sonradan olacakları haber verme olarak yorumlanabilir: Çünkü kırmızı, şeytanın rengidir.

Zikir yapılan gece Muharrem’in rüyasına bir kız girer. Bu kızla yüzünü görmeden birlikte olur. Bu rüya, Freud’un en çok bastırılan ya da bastırılmak zorunda kalınan içgüdülerin cinsel kökenli olduğunu düşünüp buna libido demesi ile bağlantılıdır. Hem rüyadan hem de gusül abdesti almak

zorunda kalmasından dolayı rahatsızlık duyar. Muharrem'in suçluluk duygusu işte tam da burada başlar. Hemen yıkanır, tövbe eder, tespih çeker, bir türlü gözüne uyku girmez.

Bir albay kızı olan ve soyluların gittiği okullarda öğrenim görmüş olan Katerina İvanovna gençliğinde bir subaya gönül vermiş, onun uğruna ailesine yüz çevirip kaçmıştır. Kocasını çılgın gibi sevmesine rağmen adam kumarbaz çıkmış, mahkemelere düşmüş, kadına şiddet uygulamıştır. “Kocasının ölümünden sonra uzak, kuş uçmaz, kervan geçmez bir taşra kasabasında üç küçük yavrusuyla kalakalmış”, çok yoksulluk çekmesine rağmen “kendisinin bile tarif edemeyeceği bir durumda bulunan” bu kadına acıyan ve bu acıya kayıtsız kalamayan Marmelodov evlenme teklifinde bulunmuştur. “Onun gibi iyi eğitim görmüş, tanınmış bir aile kızının kendisiyle evlenmeye razı olabilmesi için ne korkunç bir sefalet içinde olması gerektiğini” ifade eden Marmelodov, teklifini kabul etmesine sebep olarak Katerina İvanovna'nın “gidebilecek başka hiçbir yerinin olmayışı”nı gösterir (Suç ve Ceza, s. 18).

“Küçük, el kadar bir çocukken babasının Ali Bey'in babasına teslim ettiği” Muharrem, işyerinde içi geçmiş uyuklarken patronu Ali Bey'e yakalanır. Bundan da büyük bir suçluluk duygusuna kapılır. Ali Bey elinde hesap makinesi dünyevi işler yaparken Muharrem elinde tespih boş bulduğu her an zikirle uğraşmaktadır. Mütevazı evinde yemeğini ısıtır, sobasını yakar, tabağını güzelce sıyırır, verdiği nimetler için Tanrı'ya şükreder, yine tespihini alır, zikir hesabını da yanında hesap makinesi olmasına rağmen basit bir kâğıda yazar. Tam çayını demleyip içecekken kapısını Rauf çalar. Akşam Ankara'dan gelen misafirler için zikir yapılacağını, oraya gidebileceklerini söyleyince Muharrem bir şaşkınlık yaşar, fakat çabuk toparlar. Çaydan sonra dergâha giderken Rauf'un “Efendi hazretlerinin zikrullahtan sonra Muharrem'le hasbihal yapmak istediğini, zikirden sonra hemen kalkmaması gerektiğini” söylemesi üzerine Muharrem başka bir şaşkınlık yaşayıp olduğu yerde kalır. Tam dergâh kapısından girerken kırmızı şapka giymiş meczup Devran, Muharrem'e çarpar. Bu da aslında ilerde olacak kötü şeyleri işaret eden ikinci belirtidir. Muharrem bu rastlantıyı Devran'ın anasının kendi anasıyla süt kardeşi olduğunu söyleyerek kötüye yormaz. Fakat bu meczup ilerleyen sahnelerde iki kez daha karşısına çıkacaktır ve Muharrem giderek ona benzeyecektir.

Ankara'dan gelen konukların sadece Mercedes marka otomobilleri görünür. Zikir tamamlanınca Rauf, Muharrem'in kafasındaki alışkın olduğu kahverengi Bursa işi takkeyi çıkarıp yuvarlak kenarlı üstü yeşil renkli dergâh takkesi giydirir. Muharrem, sıra dışılığa doğru gitmektedir. Şeyh bu çarkın nasıl işlediğinden bahisle dergâhın giderleri olduğu gibi gelirlerinin de olduğunu anlatır ve: “Ulemanın, ilim irfan sahiplerinin dünya işleriyle uğraşmaları pek hayırlı değildir. Biz birçok istişareden sonra bunu en iyi senin yapacağına karar verdik. Kabul edersen bizlere iyilik, dergâha bağlılık, Allah'a hizmet etmiş olursun. Ne dersin?” (Takva) diye sorar. Tedirginliği had safhaya çıkan Muharrem bu yükü kaldırıp kaldıramayacağını muhasebesini yapmaktadır. Bu sırada Rauf'un bakışlarında biraz kıskançlık okunmaktadır. Şeyh, Muharrem'i rahatlatacak cevabı verir: “Zorluğu dünyevi olmasındandır: Kalbi açık olana kolay gelir. Kiraları toplayacaksın, tamire ihtiyacı olanların tamirini yaptıracaksın. Unutma, ne yana dönersen dön orada Allah'ı bulursun.” (Takva). Bu sözleri duyan Muharrem'in şaşkınlığı daha da artar. Şeyhin dünyevi konularla ilgili konuşurken yüzünü sola çevirip konuşması da dikkatlerden kaçmaz. Bu görevi alması ve dergâhtan çıkarken statüsünü hatırlatırcasına müritler tarafından kendisine hürmet edilmesi, açılıp yol verilmesi de Muharrem'in garibine gider. Kapı girişinde durup düşünür. Burada ruhani dünya ile fiziki dünya birbirine karışmıştır. Ömer Kızıltan'ın bu sahnede Amerikan bilim adamı Joseph Campbell'in (1904-1987) tanımladığı, drama, masal, hikâye ve efsanelerde kullanılan dini ve psikolojik gelişmeyi gösteren bir anlatı kalıbı olan *Monomit ya da Kahramanın Yolculuğu (Hero's Journey)*'nu kullandığı değerlendirilmektedir. Bekir Arslan, yaşadığı toplumdan dışarı çıkıp medeniyet adına büyük işler yapan kahraman kişinin yol hikayesinin ve macerasının anlatıldığı bu kalıba sinemada da sıkça başvurulabildiğini, tasavvuf yolunda ilerleyen bir dervişin manevi yolculuğunu andıran bu anlatı kalıbına göre bir kahramanın 12 aşama geçirdiğini, bu aşamaların: 1. sıradan dünya; 2. maceraya çağrı; 3. macerayı reddetme; 4. akıl hocasıyla tanışma; 5. maceranın ya da yolculuğun başladığı ilk eşik -ki bu aşamada kahraman artık sıradan dünyada değil- özel bir dünyadadır; 6. testler, dostlar, düşmanlar; 7. büyük soruna yaklaşma; 8. büyük değişim, çile; 9. ödül, ceza; 10. geri dönüş; 11. doruk noktası; 12. dönüş olduğunu anlatır (Arslan, 2017).

Yeni görevini yaparken dış dünyayla, parayla tanışan Muharrem artık sabah namazına kalkmamaya, saat kurup uyanınca da doğruca işe gitmeye başlar. Yani dünya işlerine dalınca uyanamaz,

samimiyeti ve takvası yok olmaya başlar. Evinde televizyonun olmaması dikkat çekmektedir. Yaşadığı sokak ve yakın çevresi daracık sokaklardan oluşmaktadır. Dar ve karanlık mekânlar yoksulluk göstergesidir.

Şeyh bir sabah Muharrem Efendi'nin çalıştığı işyerine gelir. Hâl hatır sormak için geldiğini ifade eder. Patron Ali Bey: “Sizin ayağınızı bastığınız yerin bereketi artar.” diyerek sermaye sahibi birinin yaklaşımını ortaya koyar. Cuma namazına giderken Şeyh'in geriden gelen Muharrem'i: “Gel, geride kalma.” diyerek hemen arkasına, Rauf'un yanına alması Muharrem'i de, patronu da, çaycıyı da şaşırtır. Cuma namazını en ön safta Şeyh'in sağında kılma lütfuna eren Muharrem bir ara şaşkın şaşkın gerisine baktığında patronuyla göz göze gelir, yine şaşkındır. Bu durumdan patron da rahatsız olmuştur. Zira liberal anlayışa göre zengin kesim ibadette bile alt sınıftan birinin gerisinde kalmamalıdır. Namaz sırasında Şeyh dev gibi görünür. Bu arada cuma namazının farzı kılınırken hocanın namaz dualarını sesli okumamasının yönetmenin dikkatinden kaçtığı düşünülmektedir. Namaz sonrası Şeyh, Ali Bey'den: “Allah için işleri vardır, ben kefilim.” diyerek her öğle namazı sonrası Muharrem Efendi'ye izin vermesini rica eder. Patron da Muharrem de şaşkındır. İşyerlerine geldiklerinde patronun: “Hadi bir kahve söylesene Muharrem, yani Muharrem Efendi, tövbe, günaha mı giriyoruz acaba sana kahve söyle derken.” (Takva) demesi dikkat çekicidir. Muharrem'in: “Olur mu Ali Bey siz benim velinimetimsiniz.” (Takva) demesi ise hâlâ aklının başında olduğunun göstergesidir.

İşyerine Muharrem'e yardımcı olması için Muhittin adında yeni bir çırak alınır. Muharrem de bir nevi patron olur, toplumsal basamakta yükselir. Yapılacak işleri anlattıktan sonra Muhittin'e: “Oldu mu şimdi böyle, önce bir çay söyle ustana” diyerek patronluğunu hissettirir. Artık Muharrem'in hayatına çanta, defterler, hesap makinesi girer. Muhittin'in işe başladığı gün o da öğleden sonra tahsilat mesailerine başlar. Muharrem'in patronu, Şeyh'tir. İstanbul'un çeşitli yerlerinde 43 daire, 35 dükkân ve 7 arsa vardır, bunların kirasını toplayıp Rauf'a verecektir. Muharrem dolmuşta kadının yanında oturunca rahatsız olur, kuyrukta sıra bekler. Bu sahneler kapalı ortamdan çıktığı sahnelerdir. Boş bulduğu vakitte namaz kılmak için camiye girdiğinde para çantasını önüne koyar. Bu hareketle bilinçsizce inancını da yerle bir eder. Para, hayatına iyice yerleşmeye başlar. Elinde hesap makinesi, ilk hesapları sorunsuz teslim edince: “Çok şükür!” diyerek sevincini dile getirir. Bir ara bir AVM'nin şeffaf asansörüyle yukarı çıkar, bu yükselme işareti olarak değerlendirilebilir. Zira yüksek binalar hegemonyayı temsil eder. Barok mimaride din, hegemonyanın temsildir. Rönesans ile özellikle heykel sanatıyla insan ön plana çıkar. Sanayinin gelişmesiyle de bu hegemonya kapitalin eline geçer. İngiltere'de 19. yüzyılda yapılan Kristal Saray, Sovyetler Birliği'ndeki Stalin'in yaptırdığı binalar diktatör hegemonyanın ürünleridir. Burada da Muharrem, parayla birlikte hegemonyanın katlarını çıkmaya başlamaktadır.

Yedi yıldır Svidrigaylov'ların yanında mürebbiyelik yapan kız kardeşi Dunya'nın adamın kendisine evlenme teklif etmesi, ret cevabı alınca da kendisine iftira atmasıyla zor durumda kalması sonrasında, yine Svidrigaylov'un itirafı sayesinde aklanması olayları, para sahiplerinin istediği şeyi yapma konusundaki pervasızlığını göstermektedir. Dunya'nın annesi ve ağabeyi için görgüsüz, para tutkunu, biraz da kirli işlere bulaşmış Lujin'in evlilik teklifine sıcak bakması, onunla nişanlanması parasızlığın insana yaptırdığı olumsuz davranışa örnektir. Ancak Raskolnikov böyle bir evliliğe karşıdır: “O Dunya ki, yavan ekmek yer, ama ruhunu pazara çıkarmaz; rahatlık uğruna manevi özgürlüklerinden vazgeçmez.” (Suç ve Ceza, s. 52). Ve sonunda kardeşinin böyle bir işe neden razı olduğunu anlar: “Dunya kendisi için, rahat bir yaşam için, (hatta kendini ölümden kurtarmak bile söz konusu olsa) kendini satmaz, ama bir başkası için satar! Sevdiği, taptığı bir insan için, satar! İşte bilmecenin çözümü bu: Dunya, kardeşi ve annesi için kendini satıyor! Her şeyi satabilir bu iki insan için o!” (Suç ve Ceza, s. 53).

Takva'da ise sıradanlığının sıra dışı olduğu hissettirilmek istenen ve büyük bir mali sorumluluk verilen Muharrem, işlerini hızlandırması için kendisine sağlanan maddi imkânlarla giderek maneviyattan kopmaya başlamıştır. Bir zikir sonrası Rauf, Muharrem'i Şeyh'in odasına götürür. Şeyh kendisine gerektiğinde Rauf'a ulaşabilsin diye bir telefon hediye eder. Muharrem teknolojik olarak da sınıf atlamıştır. Rauf, Muharrem'i dergâhtaki odasına götürür, orada bir saat, kat kat elbise, ayakkabı hediye eder. Saat şaşmaz: “gâvur malıdır”, kalem “en pahalısındandır”, tespih de “Oltu taşı”ndandır. Muharrem'in ilk tepkisi: “Bunlara şeyhim bile el sürmezken bana yakışık alır mı Rauf kardeş?” olur. Rauf: “Onun ilmi irfanıyla, tarikat-ı alimizin bereketi sende gözükmeli.” (Takva) cevabını verir. Bu da yetmezmiş gibi üstüne bir araba ve bir de özel şoför tahsis edilince Muharrem donar kalır ve üç kere

“Allahuekber” der. Bu, insanın ruhsal kopma anında bağı kurtarmak amacıyla söylediği “Allah en büyüktür” anlamına gelen bir sözdür.

Emanetlerin kendisini şaşırtmayacağından, onların Allah yolunda kullanılacağından en ufak şüphe duymadıklarının ifade edilmesiyle yalnız bırakılan Muharrem cep telefonunu yastığının altına koyar, elinde yeni tespihi ile zikir yapmaya devam eder. Bir ara içi geçer, rüyasında yine o kızı görür: Bir gökdelenin teras katında birlikte olurlar. Bu kez kızın yüzü belirgindir: Muharrem’in utangaçlığı rüyalarında bile gitmeye başlamıştır. Banyo yapmaya giderken Şeyh ve Rauf’la karşılaşır. Şeyh’in manidar gülüşü dikkatlerden kaçmaz. Muharrem, suçluluk duygusu içinde anne babasının mezarını ziyarete gider.

Raskolnikov’un üniversitedeyken hemen hiç arkadaşı olmaz. Fakat romanın en olumlu karakterlerinden biri olan Razumihin üniversiteden arkadaşıdır, onunla duygu ve düşüncelerini paylaşır: “Razumihin son derece neşeli, herkesle kolayca kaynaşan, saf denecek denli temiz bir delikanlıydı. Ama bu saflığın altında bir derinlik, bir erdemlilik gizliydi.” (Suç ve Ceza, s. 62). Başarısızlıklar karşısında asla yılmayan Razumihin bulduğu işlerde çalışarak geçinen, kimseden yardım almayan çok yoksul bir delikanlıdır. Yoksulluğu o derecededir ki Petersburg’un soğukunda soba bile yakacak durumda değildir: “Bir yıl bütün kışı odasını ısıtmadan geçirmiş ve bunun hiç de fena bir şey olmadığını, soğukta daha iyi uyduğunu ileri sürmüştü.” (Suç ve Ceza, s. 63). Razumihin’deki bu erdem ve iyi kalplilik romanın sonuna kadar devam eder. Hastalığı süresince Raskolnikov’la yakından ilgilenir, doktor getirir, annesi ve kız kardeşi gelince onlarla ilgilenir. Dünya’ya ilk görüşte âşık olan Razumihin, Lujin’in maddi baskısının ve oyunlarının farkına varılması sonrasında Dünya ve annesi tarafından reddedilmesi üzerine ailenin yanından ayrılmaz. Hatta bizzat Raskolnikov tarafından ailesine göz kulak olmakla görevlendirilir. Aynı düşüncenin Raskolnikov’la bazı yönlerden paralellik sergileyen, ancak ahlâksız bir katil olan Svidrigaylov tarafından Raskolnikov’a söylenmesi de Razumihin’in herkes tarafından takdir edilen ahlâkına bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Suç ve Ceza’da Razumihin akıllı, karakterli bir insandır, fizyolojiyi tanımlamaya çalışır, dış gerçekliği akıl yoluyla çıkarmaya, yorumlamaya çabalar. Raskolnikov ise iç dünyası üzerinden varoluşu açıklamaya çalışır. Yani biri topluma yönelik, diğeri bireysel bir açılım getirmektedir. Benzer paralellik *Takva*’da Muharrem’le Rauf arasında mevcuttur. Muharrem rüyalarla, inandığı değerlerin bir bir yıkıldığını görüp kahrolurken Rauf’da Muharrem’i rahatsız eden şeylerle ilgili en ufak bir sorun yoktur.

Lacivert takım elbisesini giymiş Muharrem, sabah işyerinde patronun masasına oturmuş, eline hesap makinesini almış dünya işlerine dalmıştır. Bu arada çırak Muhittin’i çay söylemesi için gönderir. O sırada da Ali Bey içeri girer. Ali Bey’in Muharrem’deki değişikliğe bakıp: “Ya Muharrem, sen bayağı adama benzemişsin.” demesi incitcidir. Bu arada çırak Muhittin’in astığı Kosova Kurtuluş Ordusu bayrağı, Muharrem’in dikkatini çeker.

Şeyh, Rauf’a eğitim işleri ile ilgili talimat verirken Rauf: “Şu Muharrem Efendi, adamın gerçekten dünya malında gözü yokmuş, Allah onu doğru yoldan ayırmasın.” (Takva) der. Şeyh bu sırada Rauf’a: “Muharrem Efendi’nin kimi kimsesi yok. Niyeti varsa benim ortanca kızı onunla baş göz edelim. Bedenin ihtiyacı vardır, zinaya düşmemek gerek.” (Takva) diyerek fikrini öğrenmesini ister. Rauf kıskanmıştır: “Muharrem Efendi’yi çok mu seviyorsunuz Şeyh’im?” diye sorar. Şeyh ise cevap olarak: “Biz herkesi severiz, ama bazılarının bu gönülde ayrı bir yeri vardır. Muharrem Efendi de onlardan biridir.” (Takva) der.

Takva’da geçen: “De ki: değişmeyen gerçek geldi, sahte ve tutarsız olan yıkılıp gitti. Zaten sahte ve tutarsız olan er ya da geç yıkılıp gitmek zorundadır...” ayeti, hem Muharrem’in toplumunun hem de Raskolnikov’un toplumunun sahteliğine vurgu yapmaktadır. Muharrem elektrik idaresinde sıraya girmeden para yatırır, bu da onu rahatsız eder. Tarikat yemekhanesinde, içki içen kiracı, bankadan otomatik ödeme talimatı, sıraya girip ödeme yapma konularında Rauf’la tartışır. Rauf’a göre: “Kiracı kirasını ödüyorsa içki içebilir, bankalar faizcilik yaptığı için otomatik ödeme talimatı verilemez. Muharrem’in vakti değerlidir, bu yüzden sıraya girmemesi gerekir.” (Takva). Muharrem bu konuşmadan da hayal kırıklığı ile ayrılır. İnandığı değerlerle kendini ait hissettiği bu dünya arasındaki uçurumu bir türlü içselleştiremez. Ona göre sıra beklemeden para yatırmak kul hakkı yemekle aynı şeydir, içki içen birinden alınan para haramdır. Bu sırada kendisine yemek getiriliyor olması patronluğunun ve önemli mevkiinin göstergesidir. Tartışma sürerken bir müridin yerinden kalkıp

Muharrem’in önüne kırmızı bir elma koyması manidardır. Bilici, Nurcuların yaratılmış varlıklardaki ilahi iz ve sembolizmi tarif için en çok kullandığı örneğin elma olduğunu belirtir. Bir Nurcu için elma yenmekten çok üzerinde düşünülme için var edilmiş bir semiyotik metin gibidir. Elma, Allah’ın isimlerinin tecelli ettiği bir sembolik yüzey ve ilahi jeste dönüşmüştür (Bilici, 2020). Ayrıca elma metaforu cennetten kovulma sebebi olan yasak meyveyi işaret ettiği için bununla Muharrem’e bir mesaj verildiği de düşünülebilir. Burada ruh ve fizik dünyası karışmıştır. Aynı şekilde Raskolnikov’un toplumu da sahte ve tutarsızdır. Raskolnikov: “Toplum değişecek.” demektedir, ütopyası budur.

Bundan sonra *Takva*’da renk tonu kırmızıya döner. Devreye şarap girer. Rüyasında yine aynı kadın vardır. Muharrem banyodan çıkıp bahçeden geçerken Rauf, Şeyh’in kendisini baş göz etme niyetinden bahseder. Muharrem’in tepkisi sert olur: “Evlenmek mi? Biz o defteri çoktan kapattık. Biz buraya evlenmeye değil, yüz sürmeye geldik.” (Takva) der. Bu konu Muharrem için basit değildir: Bir yanı hâlâ dünyevi olmamak için direnmektedir. Tahsilatlar, AVM’ler, belediye başkanı ziyaretleri devam etmektedir. Bunlar da dünyevilik ve siyasetle alakalı işlerdir. Artık itibar sahibidir. Patron Ali Bey’in telefonları dinmez. Herkes Muharrem Bey’i sormaya başlar. Ali Bey: “Sekreteri olduk dürzünün.” diyerek tepkisini dile getirir.

Cinayet sonrası Razumihin’in kendisi için yaptığı alışverişle kılığını düzelterken Raskolnikov, Doktor Zosimov’un ve Razumihin’in gözetiminde sayıklamalarına devam etmektedir. Arkadaşlarının uyuduğunu sanıp kendisini yalnız bıraktığı bir sırada dışarı çıktığında bir otel-restoranın önünde rastladığı yaşları kırkla-on yedi arasında değişen kadınların içinden Duklida’nın kendisine yaklaşır: “Tatlı beyefendi, sizinle her zaman birkaç saatimi geçirmeye hazırım... Ama nedense şu anda sizden utanıyorum. Bir kadeh bir şey içebilmem için bana altı kopekçik verir miydiniz?” (Suç ve Ceza, s. 194) demesi yoksulluğun ve düşkünlüğün bir başka sahnesidir. Bu kadınlar ekonomik yetersizliğin fahişeliğe, ayyaşlığa, dolayısıyla maddi ve manevi anlamda suça yönelttiği kimselerdir.

Muharrem, kira almak için ağır hasta birinin evine gider. Ailenin kira ödeyecek durumu yoktur: baba hasta, kadın işsizdir. Muharrem, bu ailenin önümüzdeki ay kirayı ödeyemeyeceğini söyleyince Şeyh devreye girer: “Dinimiz fakiri gözetir. Kira alman gerekmiyorsa alma, lakin bu yüzden buradan biri gönderilecekse bunu sen belirle.” (Takva) der. Bunca varlık içindeyken tarikatın hasta ve yoksul bir aileye hoşgöründe bu kadar çekimser kalması Muharrem’in mantığına ve inandıklarına aykırı gelir. Onun bu ailelere zekât verilmesi teklifi de: “Sen bu işlere karışma.” denilerek reddedilir. Muharrem’e yine ağır bir sorumluluk verilmiştir: Tarikat dersliğinin camından Kuran okuyan bir çocuğa bakar.

Muharrem bir rüya daha görür. Bir kadınla paralar içinde birlikte olmakta, bir kurban kesilmekte, iç organları suya atılmakta, nargile içilmekte, su bulanıklaşmaktadır. Tiksindirici, bulanık şeyler görmeye başlar. Artık inancı iyice sarsılmıştır. Rüyasını sormak için Şeyh’le görüşmek ister. Rauf, Şeyh’in 40 gün süreyle halvete girdiğini söyler. Halvet kapısı daracaktır. Rauf’un: “Keşke sabah namazından önce danışsaydın.” cümlesine “Keşke.” diyerek pişmanlıkla cevap vermesi, artık sabah namazını da bıraktığını işaret etmektedir.

Suç ve Ceza’da bir ideal uğruna katil olan Raskolnikov’un egosunu frenleyen, denetleyen süper ego Razumihin’dir. *Takva*’da bu denetim işi Şeyh’tedir, ancak tam da ihtiyaç duyduğu anda Şeyhin halvete girmesi ve kırk gün sürecek bu ibadette rahatsız edilemeyecek olması Muharrem’in ruh halinin giderek bozulmasına ve sonunda delirmesine neden olur. İşyerinde çaycının çırağını azarlaması ruhsal şiddete başladığını gösterir. Giderek suça doğru ilerlemektedir. Erol isimli müteahhit 500 kilo çuval almak için geldiğinde 3.000 TL tutan fiyatı 9.000 TL olarak söyler, görüntü birden bulanıklaşır. Suça iyice girmiştir artık. Parayı alır, ama suçluluk duygusuyla: “Allah’ım ben ne yaptım, ne halt işledim...” diyerek dolaşırken çirak Muhittin gelir. Ona kızar, görüntü yine bulanıklaşır. Patrona 7.000 TL’ye mal sattığını, 9.000 TL fatura kesileceğini, fiyatın biraz çok olduğunu söyleyince patronun: “İyi iyi, zekâtımızı veriyoruz. Müslümanlıkta eline geçen fırsatı değerlendireceksin yazar.” demesi, yanlış işe karşı geliştirilen savunma mekanizmasını sergiler. Paranın bir kısmını kendine ayırıp kalanını patrona teslim eden Muharrem derinden sarsılır. Düzeni sorgulamaya başlar: “Bu kadar günah işledim, bu kadar yalan söyledim. Üstelik herkes bütün bu olan bitenden memnun.” (Takva) diyerek çelişkiyi ortaya koyar. Çeşmenin yalağındaki su artık saydam değildir. Kırılmalar başlar. Şizofreniye benzer belirtiler verir. Parayı evine bırakır. Dergâha gelip sabaha kadar aralıksız namaz kılıp arınmaya çalışır. Şeyh’le görüşmek için kıvranır, ama nafiye. Halvet kapısındaki: “Yalnızdım, seni düşündüm, seni düşündüm,

yalnızım.” yazısı da çok anlamlıdır. İnsanoğlu sonsuzluğu kavrayamaz. Bu sözlerde ebedilik vardır. Ruh dünyası zirveye çıkar. Aslında bu dar kapı yeni bir dünyaya açılır. Mezar gibidir. Mezar da ebediyete açılan, öbür dünyaya açılan bir kapıdır.

Muharrem inandığı doğrudan hiç şaşmadan büyük bir vecd ile kurulmuş saat gibi ibadetlerini yapmakta, takvasını göstermektedir. Raskolnikov da son bir aya, yani parasızlık yüzünden okulu bırakıncaya kadar çok iyi bir öğrencidir, kendini geliştirmiş, branşı ile ilgili hayranlık uyandıracak bir makalesi bile yayımlanmıştır.

Muharrem, Muhittin’e UÇK (Kosova Kurtuluş Ordusu) için yardım topladığı gerekçesiyle kızar: “Kaç gece dua ettim sizin için.” der. Muhittin’in: “Duayla olmaz o işler. Ufacık çocuklar ölüverdiler, kaç kadın çığılığı var kulaklarımda. Hepsi de Allah’tan yardım istedi. Kanımızla yüzlerimizi yıkattılar. Neredeydi o?” (Takva) sözleri üzerine Muharrem çırağı dövmeye başlar. Bu, çaresizlikten kaynaklanan bir şiddettir. Sonrasında çırağı sakinleştirmek için sarf ettiği sözler aslında kendini anlatmaktadır:

Biliyorum, kafan karışık şimdi, aklını oynatacak gibisin, tövbe et. Cevapsız soruları kendine sormaktan vazgeç. Bırak, koyver gitsin. Başta sonu bilmek yeter sandım, sonda ne var: Ölüm. İşte bunu bilince tamam sandım. Yaradan’ın korkusu beni düzene sokar sandım. Ben sadece iyi bir insan olmak istedim Muhittin. O, her zaman her yerde var. Onun dediklerini yaparsan hem bu dünyada hem de öbür dünyada rahat edersin. Ama olmadı, olmuyor. Şeytan her zaman var. Belki de şeytan dediğimiz bizzat kendimiziz... (Takva)

Yaradan’a sığınmışken bu konuşmanın hemen ardından: “Para biriktiriyor musun?” sorusu diğer sisteme geçişini gösterir. Muhittin’in bu çıkışına benzer bir konuşmayı Katerina İvanovna da, ölmek üzere olan kocasına günah çıkartması için çağrılan papaza yapar: “Tanrı büyüktür! Tanrıdan umut kesilmez!” diyen papaza cevap veren Katerina İvanovna: “Evet... büyüktür, ama nedense bizim için değil!” (Suç ve Ceza, s. 228) der. Her iki durumda da çevresel etkenler bireyleri suça ve günaha itmiştir.

Can çekişmekte olan Marmeladov için papaz çağrılır. Papaz günah çıkardıktan sonra Katerina İvanovna’yı avutmak için birkaç söz söyler. Yoksulluk içinde kıvranan kadının tepkisi aşırıdır. Ölmek üzere olan birini bağışlamak gerektiğini söyleyen papaza cevabı da sert olur:

Papaz efendi, papaz efendi, -dedi, -bunların hepsi kuru laf! Bağışlamaktan söz ediyorsunuz!.. Atların altında kalıp ezilmeseydi, eve yine körkütük sarhoş gelecekti! Üstündeki şu paçavraya dönmüş gömleğinden başka giyecek bir şeyi olmadığı için, o devrilip yatar yatmaz ben gece sabaha kadar onun gömleğini, çocukların kirlilerini yıkamakla, pencere kenarlarında kurutmakla uğraşacaktım. Günün ilk ışıklarıyla da söküklere dikmeye, yırtıkları yamamaya oturacaktım. İşte benim gecem... Hangi bağışlamadan söz ediyorsunuz siz? Hem ben kendisini çoktan bağışladım!.. (Suç ve Ceza, s. 229)

Razumihin’in Raskolnikov’u sorgu yargıcı akrabası Porfiri Petroviç’in evine götürdüğünde geçen konuşmalarda bir gün önce Razumihin’in evinde yaşanan bir tartışmada suç kavramına değinildiği, Razumihin’in burada sosyalistlerin suçu “toplumsal düzenin bozukluklarına karşı bir protesto” olarak gördükleri, “onlara göre her aksaklığın çevrenin bozukluğundan kaynaklandığı, toplumsal düzen yoluna konulacak olursa bütün suçların yok oluvereceği” (Suç ve Ceza, s. 318) ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca toplumun Fransız ütöpik-sosyalist Charles Fourier’in (1772-1837) tasarladığı Falanster isimli komünlerine hazır olup olmadığını sormaktadır. Konuşmanın devamında Porfiri’nin: “Çevre suç işlemeye çok önemlidir; bunu sana kanıtlayabilirim.” sözüne karşılık Razumihin’in: “Kırk yaşında bir herif on yaşında bir kızı kirletirse, bu işi çevrenin zoruyla mı yapmış olur?” sorusuna: “Evet, hem de tam anlamıyla çevrenin zoruyla yapmış olur. Kıza karşı işlenen bu suç, çok, ama çok büyük ölçüde ‘çevre’yle ilişkilidir.” (Suç ve Ceza, s. 319) cevabını vermesi, işinde başarılı bir sorgu yargıcının deneyimlerinden ve birikiminden kaynaklanan bir özettir. Aslında burada sözü okuyucunun da varlığından yeni haberdar olduğu bir konuya getirmek ister: Raskolnikov’un iki ay önce yayınlanan “Suçlar Üzerine” başlıklı makalesi ve burada savunduğu görüşleri. Raskolnikov makalesinde: “İma yollu, her tür suçu, her tür cinayeti işleyebilecek... işleyebilecek değil de işlemeye hakları olan birtakım insanlardan ve bunlar için yasa ve benzeri engellerin bulunmadığından” (Suç ve Ceza, s. 322) söz etmektedir. Ona göre insanlar “olağanüstüler” ve “sıradan olanlar” diye ikiye ayrılır. “Bir Napolyon, bir

Muhammed’in amaçlarına ulaşmak için kan dökmekten çekinmediklerinden” bahisle “...topluma söyleyecek birazcık yeni bir şeyleri bulunanlar, doğaları gereği, tabii kimi az, kimi çok, birer suçlu olmak zorundadırlar” (Suç ve Ceza, s. 323) demektedir. Raskolnikov’u suça iten düşünce tam da budur. Andrzej Walicki bu düşüncenin Max Stirner’in 1926 yılında Berlin’de yayımlanan *Der Einzige und sein Eigenum* kitabında yer alan, “Özerk ego suç işlemekten kaçınmaz; çünkü suç onun varoluşunun özünü oluşturur... Suç insanın onurunu ve önemini temsil eder.” (Walicki, 2009, s. 470) düşüncesiyle olan benzerliğe dikkat çeker.

Raskolnikov’un Sonya ile diyaloglarında aralarında bir paralellik kurup kendini suçlu ilan etmesi dikkate değer: “Sen de toplum kurallarını çiğnedin... çiğneyebildin. Kendi kendini öldürdün, kendi hayatını mahvettin (hepsi aynı şey!)... Öyleyse birlikte gitmemiz gerek. Aynı yoldan. Hadi, gidelim!” (Suç ve Ceza, s. 411).

Yokluğun insanı nasıl insanlıktan çıkardığı Raskolnikov’un şu sözlerinde ifadesini bulur: “Annelerinin, dilenmeleri için köşe başlarına yerleştirdiği çocukları hiç görmedin mi sen buralarda? Ben bu anaların nerelerde ve hangi koşullar altında yaşadıklarını biliyorum. Bu çocuklar buralarda çocuk olarak kalmazlar. Daha yedi yaşındayken ya fahişe ya hırsız olurlar.” (Suç ve Ceza, s. 411).

Lujin’in geçmişinde bu kadar çabuk yükselmesine sebep olan şeyin para hırsı olduğu düşünülmektedir. Parayı sevdiği için müstakbel karısı ve kayınvalidesinin Petersburg’a tren biletlerini değil, sadece bagaj paralarını üstlenmiştir. Aynı şekilde Petersburg’da onları yerleştirdiği “pis kokulu”, “bazı karanlık işlerin döndüğü” otel de ucuz bir oteldir. Bunun dışında nişanlısıyla arasının bozulmasının sorumlusu olarak gördüğü Raskolnikov hakkında annesi ve kız kardeşine yazdığı mektupta “kötü şöhreti olan birine” yani Sonya’ya para verdiği iftirasını atarken de Sonya’ya “yüz rublelik banknotumu çaldı” diyerek kumpas kurarken de aynı acımasızlığını sürdürmektedir. Onu suça iten şeyin, parasının bolluğu ve bu güçle istediğini yapabileceği ilkel düşüncesi olduğu düşünülmektedir.

Raskolnikov’un Sonya’ya cinayeti itiraf ettiği sırada: “Bir Napolyon olmak istedim, onun için de öldürdüm.” (Suç ve Ceza, s. 518) sözleri aslında cinayetin amacını açıklamaktadır. Raskolnikov, bu itiraf sırasında dikkat çeken bir diğer noktayı şöyle anlatır:

Biliyorsun, annemin hiçbir şeyi yok... Bir rastlantı sonucu eğitim gören kız kardeşimin yazgısı, mürebbiye olarak sürünüp durmak... İkisinin de umudu bendim. Üniversitede okuyordum, ama masraflarını karşılayamadığım için ayrılmak zorunda kaldım... İşte ben kocakarının paralarıyla, anneme yük olmadan üniversite öğrenimimi sürdürmeyi, üniversiteden sonraki ilk adımlarımı atabilmeyi ve bütün bunları çok geniş bir biçimde ve radikal anlamda yapmayı düşünmüştüm; öyle ki yepyeni bir mesleki tırmanış gerçekleştirmek ve yeni, bağımsız bir yolda ilerleyebilmek istiyordum... işte...hepsi bu... kocakarıyı öldürmekle... hiç kuşkusuz kötü bir iş yaptım... Eh, yeter artık! (Suç ve Ceza, s. 519)

Daracık odasında yakacak mumu bile olmadan kendini düşüncelere kaptıran Raskolnikov artık: “akılca ve ruhça kim sağlam ve güçlüyse, insanlara onun buyuracağını, kim daha yürekliyse haklı olanın o olduğunu” (Suç ve Ceza, s. 521) biliyordur. Bu cümleleriyle Napolyon ve Darwin’e gönderme yapmaktadır. Cinayet gerekçesinin paraya duyduğu ihtiyaç olmadığını vurgulayan Raskolnikov konuyu kendi varoluş sorununa getirir: “Ben de herkes gibi bir bit miydim, yoksa bir insan mı? Önüme çıkan engeli aşabilir miydim, aşamaz mıydım? Eğilip iktidarı yerden almaya cesaret edebilecek miydim, edemeyecek miydim! Titreyen bir yaratık mıydım, yoksa hakları olan biri mi?..” (Suç ve Ceza, s. 523) Açlığın, yoksunluğun, yoksulluğun ve toplumsal düzenin bozukluğunun yön verdiği bir düşünceyle çok kararlı bir cinayet işlemiş olan Raskolnikov pişmandır: “Ben o gün kocakarıyı değil, kendimi öldürdüm! Kendimi sonsuzcasına mahvettim!” (Suç ve Ceza, s. 524) diyerek bu pişmanlığı dile getirir.

Katerina İvanovna’nın davranışlarındaki tutarsızlık: “Tüm doktorların söylediği gibi, ilerlemiş verem durumu da insanda akıl dengesinin bozulmasına neden olabiliyordu.” (Suç ve Ceza, s. 473) şeklinde özetlenmiştir. Kocasının yas sofrası sırasında tartıştığı ev sahibinin kendilerini evden kovması üzerine “adalet aramak için” valiye gideceğini söyleyen Katerina İvanovna çocuklarını da alıp gösteri yapmaya, “üç kuruş kazanmaya” çalışır. Bu sırada polis çocukları yakalamaya çalışmış, o da çocukların peşinden koşayım derken düşmüş ve ağzından kan gelmiştir. Son nefesini Sonya’nın evinde verecek olan Katerina İvanovna’nın: “İliğini, kanımı emdik senin, Sonya...” (Suç ve Ceza, s. 542) demesi bir nevi işlediği suçun itirafı gibidir. Çocuklarını Sonya’ya emanet eden Katerina İvanovna sayıklamaya

başlar: “Ne? Papaz mı? Hayır, gerekmez... Boşuna para harcamayın... Benim hiçbir günahım yok! Olsa da Tanrı bağışlar... Kendisi de biliyor nasıl acı çektiğimi!.. Bağışlamazsa, eh, onu da kendi bilir!..” (Suç ve Ceza, s. 542).

Birkaç gün önce Muharrem’den çuval alıp fazla para ödemiş olan müteahhit, iki arkadaşıyla birlikte yine gelmiştir. Onlar da aynı fiyattan çuval istemektedir. Aynı utancı ve suçluluk duygusunu bir daha yaşamak, “bunu nasıl açıklarım” kaygısı Muharrem’in hareketlerini tuhaflandırmaya başlar, elleri titrer: “Artık geri dönüş yok, bir daha satacağız, bir daha satacağız...” diyerek dükkândan çıkar. Yağmur altında daracık sokaklarda koşmaya başlar. Kapalıçarşı’da kuyumcudaca alışveriş yapan kırmızı başörtülü kızı görür, bu, rüyalarına giren kızdır. İlk defa kızın yüzü net bir şekilde görünür, onu takip eder. Kız, aldığı malın parasını dolarla ödemiştir. Kızı dergâhın kapısında durdurur: “Ben bu kapının kuluyum, bu kapının köpeğiyim, kimsin sen?” (Takva) diye sorar. Kızın: “Tanımadınız mı Muharrem Efendi, ben Şeyh Cemal Efendi’nin kızıyım.” (Takva) demesi üzerine iyice kendinden geçer. Dar, mezara benzer bir yapının içinde üzerine yağmur yağarken kriz geçirir.

Muharrem son sahnede dergâhta şeyhin yanında çarpılmış gibi oturur. Şeyh anlatmakta, bu sırada Muharrem’in ağzının sol tarafından salyalar akmaktadır:

Şu gördüğünüz zat ermekle ermemek arasında kaldı. Bu, dönem dönem olur. Muharrem Efendi, Allah tarafından dergâhımıza gönderilmiş bir hediyedir. Bu da hepimizin bildiği gibi bir rüyamda bana müjdelenmişti. Bu zamanda bize gönderdiğin hediyeye bak. Dedim ki ona: “Güzel bir kızım var, sana vereyim” dedim. “Yok” dedi mübarek. “Biz elimizi eteğimizi bu işlerden çektik” dedi. “Bize düşen damatlık değil, bu kapıya hizmettir” dedi. Seyrilallah, tarikat yolculuğunda ilk seyirdir, bu ikincisine Seyrilfillah denir. Allah’ın isim ve sıfatlarının seyridir. Yükselme bitip iniş başlayınca tekrar arşa kadar olan seyre Seyrilallah denir. Allah’tan geri dönüş. Arştan sonra yere kadar inişe Seyrifileşya denir. Eşyayı unutmuş idi. İnerken tekrar eşyayı tanır, hakikatini bilir ve mahlukatın seviyesine inerek kulları Mevla’ya davet eder. İrşat makamıdır bu. Bu şekilde dört seyir tamamlanınca miracı ruhâni hasıl olur. İşte bu yükselmeden iniş her zaman kolay olmaz. Bazen de... (Takva)

Suç ve Ceza’nın en ilginç tiplerinden biri de kuşkusuz Svidrigaylov’dur. Bir cinayet suçlusu iken kendisiyle evlenme karşılığında Marfa Petrovna’nın yargılanmaktan kurtardığı bu ahlâksız adam, Dünya’nın yanlarında çalıştığı kişidir. Çiftlik hayatı sırasında küçük yaşta bir kız çocuğunun, bir köylünün ölümüne sebep olan Svidrigaylov en sonunda karısı Marfa Petrovna’yı da zehirleyip Dünya ile bir kez daha görüşüp kendisini evliliğe ikna etmeyi planlamaktadır. Bu kadar kötü kişiliğine karşılık Katerina İvanovna’nın çocuklarını yurda yerleştirip her birinin hesabına 1500’er ruble yatırması, Dünya’ya 10.000 ruble teklif etmesi, Sonya’ya para ve tahvil vermesi vb. iyi özellikleri de mevcuttur. Raskolnikov gibi belirsiz düşler görür, fakat Raskolnikov gibi mücadele etmez, varoluşunu kaçmakla, yani intiharla sonlandırır. Grossman, Svidrigaylov için: “İyiyle kötü arasındaki sınır duygusunu kaybetmiş muazzam içsel kuvvete sahip biri.” (Grossman vd. 1957, s. 585) nitelemesinde bulunur.

Svidrigaylov Petersburg’u tarif ederken şu sözleri sarf etmektedir: “Halk ayılmamacasına kafayı çekiyor, aydın gençlik dersiniz, işsizlikten birtakım teorilere kendini kaptırmış, düşler dünyasında yaşıyor; ülke bir baştan bir başa Yahudi akınına uğramış sanki, adamlar ortada para diye bir şey bırakmıyorlar; geri kalanlarsa kendilerini zevk ve eğlenceye vurmuşlar, rezil bir hayat sürüyorlar...” (Suç ve Ceza, s. 612). Bu ifadeler toprak köleliğinden yeni kurtulmuş, kapitalizme geçiş döneminde üretimin olmadığı bir toplumu özetliyor. Az sayıdaki iş kolu ve ticaret de yabancı ve Rus olmayan milletlerin elinde olunca para sahibi olanlar para gücüyle suç işlemeye, olmayanlar ise paraya ulaşmak için suç işlemeye devam ediyor.

Takva’nın son sahnesi de ilginçtir. Rauf’la bir mürit Muharrem’i yarı loş, mezar gibi bir odada yatağına yatırır, Şeyh’in ortanca kızı da kınalı parmaklarıyla ona kırmızı ilacını içirmekte ve ikinci mumu söndürmeden önce Muharrem’e son bir kez bakmaktadır: Ne de olsa Muharrem inişi başarılı bir şekilde gerçekleştirseydi, onunla evlenme ihtimali vardı. Burada namahrem birinin yanına gelip Muharrem’e ilaç içirmesi ironidir. Muharrem, mumlar da söndürülünce mezar gibi karanlık bir odada kalakalır.

Epilog bölümünde ise Nazım Hikmet’in bir şiiri yer alır. Bu şiirle epigraf arasında da paralellik mevcuttur: İlk söz iyiliğin, doğruluğun başlayışını müjdelir, son metin ise dünyeviliği anlatır:

“Çok alâmetler belirdi,
vakit tamamdır.
Haram helâl oldu,
helâl haramdır.
Kendi kendimizle yarışmaktayız gülüm,
Ya ölü yıldızlara götüreceğiz hayatı,
Ya da dünyamıza inecek ölüm.”

(Kıyamet Sureleri, Alâmetler Suresi, 1939)

Suç ve Ceza’da Raskolnikov suçunu itiraf edip yargılanır, suçu para için işlemediği anlaşılınca sekiz yıl kürek cezasına mahkûm edilir, çile çekmeye, arınmaya gider, ne olursa olsun Raskolnikov mücadele etmektedir. *Takva*’da Muharrem’i kendi vicdanı dışında yargılayacak, yaptığı işten duyduğu pişmanlıktan arındırarak bir mahkeme yoktur.

Dostoyevski mutlakiyetle yönetilen bir ülkedeki toprak köleliği sisteminin toplumda yarattığı sıkıntıyı görüp ülke sorunlarına kafa yormaya çalışan aydınların oluşturduğu Petraşevski grubunda yapılan toplantılara katıldığı için 1848 yılında tutuklanıp idama mahkûm edilir. Çarlık yönetiminin devrimcilere ders vermek, gözlerini korkutmak için kurguladığı senaryo gereği idam son anda durdurulur ve Dostoyevski’nin yeni cezası dört yıl Sibirya’da ikinci derece kürek mahkûmu olarak mahkûmiyet, dört yıl silah altında çalışmak olmak üzere 8 yıl kürek mahkûmluğu ve mahkûmiyeti bittikten sonra iki yıl boyunca Saint-Petersburg’a ve Moskova’ya girme yasağı olur. Romanda Raskolnikov’un aynı şekilde, aynı süre ceza alması otobiyografik özellikler olarak göze çarpar.

Dostoyevski, *Suç ve Ceza*’nın ana fikrini Ortodoksluk bakış açısıyla özetlemiş ve: “Konforda mutluluk yoktur, mutluluk ızdırapla satın alınır.” demiştir. Dostoyevski’nin, acı çekmenin mutluluğa giden yegâne yol olduğunu iddia ettiği bu görüşü Sonya tipinde ve yanılı, suç ve vicdani ızdıraplar yoluyla “Tanrısal gerçeğe” gelmek zorunda olan isyancı Raskolnikov’da yansımaları bulur (Grossman vd. 1957, s. 581). Aynı bakış açısına göre suça bulaşmamış, ama kendini ailesi için feda etmeye hazır Dünya ile zaten ailesi uğruna acıların en büyüğünü çeken, günahların en büyüğünü işleyen, ama masumiyetini hiçbir zaman kaybetmemiş olan Sonya fedakârlıkları yönünden paralellik sergilemektedir.

Takva’da Muharrem karakteri değişime uğrarken diğer karakterlerde bir değişiklik gözlenmez, *Suç ve Ceza*’da ise Dostoyevski’nin sevdiği Raskolnikov karakteri yoksulluğun pençesinde kıvrılırken açlığın da etkisiyle toplum yararına bir şey yapma fikri geliştirir ve bu fikir uğruna katil olur. Sonya’nın telkinleri, iyiliği sayesinde suçunu itiraf edip cezasını çekmeye başlar, zihin bulanıklığı kaybolur, tedavi olur, Hıristiyan inancını benimser ve Sonya ile mutlu bir geleceğe hazır olur. Acı çeker, arınır ve mutlu olur. Sonya’nın İncil’den okuduğu Lazar’ın Dirilişi ayetinde gönderme yapılan kişi, aslında Raskolnikov’dur. Romanda Dostoyevski’nin acı çekip mutluluğa kavuşan üç kahramanı daha vardır: Raskolnikov’u seven, çok acılar çekmiş, ama ahlâken asla düşmemiş, herkesin ayaklarına kapanıp af dilediği Sonya; dürüstlüğünü ve erdemini hiçbir zaman kaybetmemiş akıllı, korumacı bir ruha ve güçlü bir bedene sahip fakir, ama çalışkan bir genç olan Razumihin; kardeşi ve annesi için kendini feda etmeye hazır, onurlu, dürüst, acılar çekmiş, ama Dostoyevski nazarında mutluluğu hak etmiş birisi olan Dünya. Razumihin’le Dünya’nın evlenmesi de ideal bir evlilik olarak değerlendirilebilir. Svidrigaylov’un intihar etmeden önce yaptığı iyilikler ile Lebeznyatkov’un Sonya’yı temize çıkarmak için yaptığı şahitlik birer vicdan meselesi olarak düşünülebilir.

Sonuç

Dünya edebiyat tarihinin en önemli eserlerinden olan Dostoyevski’nin *Suç ve Ceza* romanı ile son dönem Türk sinemasının önemli filmlerinden sayılan Özer Kızıltan’ın *Takva* filminde suç ve suçluluk duygusunun oluşumunda çevre faktörünü karşılaştırmalı yöntemle incelemeye çalıştık. Her iki eserde de insanı suç veya günah işlemeye sevk eden başlıca unsurun para ve yoksulluk olduğu kanaatine

ulaştık. Monarşik bir sistemle yönetilen Rusya’da 1861 yılında toprak köleliği kalkmıştır, ancak insanlar ne yapacağını bilmez bir haldedir, sanayi gelişmemiştir, çalışabilecek durumdaki nüfus işsizlikten kırılmaktadır. Az sayıdaki iş sahaları ve ticaret ağırlıklı olarak yabancı uyrukluların elindedir. İnsanlar açtır. Toplumda devrimci düşünceler ve hareketler devam etmektedir. Üniversite öğrencileri parasızlıktan öğrenimini bırakmak zorunda kalırlar. Raskolnikov işte tam da böyle bir ortamda “toplum yararına olacaksa” bir cinayet işlemenin fikri alt yapısını oluşturur. Cinayeti işleyinceye kadar ruhsal gerginlikle uğraşır ve sonunda planını uygular, ancak bu cinayet onu ne yoksulluktan kurtarır ne de düşlediği hayata kavuşturur. Selçuk: “Suç karanlık bir kutudur, suçu kavrayabilmek için bu karanlık kutunun en karanlık, en kör noktalarına girilmek gerekecektir Bunu başarmak, gizlerinden/sırlarından suç olgusunun özünü çekip çıkarmak, aydınlığa, apaçıklığa kavuşturmak için onunla ilgili bütün bilimsel disiplinlerin katkısına başvurmak zorunludur.” (Selçuk, 2014) demektedir. Dostoyevski bu romanında kahramanını suç işlemeye sevk eden ideolojik, psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve çevresel faktörleri irdelemiştir. Raskolnikov’u suç işlemeye sevk eden ana etken paranın yetmediği bir toplum düzenidir, yani çevresel bir etken vardır. *Takva* filminde ise fakir bir semtte babadan kalma mütevazı evinde yaşayan, işten eve, oradan camiye gidip gelen, her boş dakikasını Allah yolunda ibadete harcayan Muharrem’i “sıradanlığını fark edip onu sıra dışı yapmak” isteyen tarikat şeyhi ve tarikat çevresi suç işlemeye sevk etmiştir. Muharrem alışkın olduğu çevreden koparılıp üzerine büyük maddi bir sorumluluk yüklenir, bir de yavaş yavaş parayla tanışır, tarikatın isteğiyle oturduğu evden dergâha, yabancı bir ortama geçiş yapar, üzerine modern kıyafetler alınır, saat, telefon gibi teknolojik aletlerle desteklenir, bir makam şoförü ve araba verilir. Muharrem’in inandığı değerlerle tarikatın bu değerlere yaklaşımı farklılık gösterince, bir gün işyerinde satmakta oldukları bir mala ederinden fazla fiyat söyleyip aradaki farkı da kendine ayırınca suçluluk duygusu iyice artar. Nicedir rüyalarını süsleyen kızın Şeyh’in kızı olduğunu öğrenmesi de son darbeyi vurur ve Muharrem -Şeyh’in ifadesiyle “miraçtan inerken kaza geçirip”- felç geçirir. *Suç ve Ceza*’daki Raskolnikov karakteri ile *Takva*’daki Muharrem karakteri yakınlık göstermektedir. İkisi de inanmıştır, kendi doğruları vardır. Ancak ikisinin suça bulaşması ters orantılıdır. Biri parasızlıktan dolayı kendini, ailesini ve dolayısıyla toplumu kurtaracak bir ideal uğruna katil olur; diğeri temayüz etmiş bir inanç sahibi olarak tarikatın mülklerinin kira gelirlerini toplamakla görevlendirildikten sonra suça sürüklenir ve günahkâr olur. Sonuçta her iki eserde de suça yönelme, paranın ve çevrenin etkisiyle olmuştur.

KAYNAKÇA

- Arslan, B. (2017, Temmuz 7). 12 Aşamada kahramanın yolculuğu. <https://bekirarслан.medium.com/12-asamada-kahramanin-yolculugu-b41bcba5f925>
- Aytür, N. (1974). *Amerikan romanında gerçekçilik*. DTCF Yayınları.
- Bahtin, M.M. (2002). *Dostoyevski poetikasının sorunları*. Metis Yayınları.
- Batyuto, A.İ., & Bazanov, V.G. (1985). *F. M. Dostoyevski, Polnoye sobraniye soçineniy v tridsati tomah, tom 28-2*. Nauka.
- Bilici, M. (2020, Ekim 21). Elmanın tarihi. <https://www.gazeteduvar.com.tr/elmanin-tarihi-makale-1502211>
- Çakar, Ö. (2006, Aralık 15). Kadim mekânların filmi: Takva. http://www.yapi.com.tr/haberler/kadim-mekanlarin-filmi-takva_61121.html
- Çiftçi, B. (2018, Ekim 6). Renklerin psikolojisi-sarı renk ve anlamı. <https://www.kisiselgelisim.com/renklerin-psikolojisi-sari-renk-ve-sari-rengin-anlami/>
- Dostoyevski, F.M. (2019). *Suç ve ceza* (XXVIII. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Grossman, L.P., Dolinin, A.S., Yermilov, V.V., Kirpotin, V. Ya., Neçayeva, V. S., & Rürikov, B.S. (1957). *F. M. Dostoyevski. Sobraniye soçineniy v desyati tomah, tom pyaty*. GİHL.
- Kızıltan, Ö. (2006). *Takva* [Film]. Yeni Sinemacılar.
- Kızmaz, Z. (2006). Kriminolojide yeni yönelimler: Bütünleşik (integrated) suç kuramları – II, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 305-335.
- Rahimov, İ. (2014). *Suç ve ceza felsefesi*. EkoAvrasya Yayınları.
- Selçuk, S. (2014). Suç, suçun öz nitelikleri ve tanımı. A.A. Nuhoglu (Ed.) içinde, *Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan* (ss. 85-106). Beta Yayınevi. <http://hdl.handle.net/11693/52002>
- Sözen, M. (2008). Bakhtin'in romanda kronotop kavramı ve sinema. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 1(2), 91-107. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/27687/291878>
- Tekin, M. (2018). *Roman sanatı 1, romanın unsurları* (16. Baskı). Ötüken Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*.
- Walıckı, A. (2009). *Rus düşünce tarihi, aydınlanmadan Marksizme*. İletişim.